

значення» [8, с. 142], предмет цей виводиться суб'єктом за межі будь-якої ціннісної шкали: «Хотіти бути коханим – значить хотіти поставити себе поза всякою системою оцінок» [7, с. 464].

Любов, як і всі емоції, пов'язані з цінністю, і в особливості бажання, володіє смислотворчою функцією, але сенс, збудованого любов'ю, це – сенс існування, буття людини: «Джерело радості любові... – почуття, що наше існування виправдалося» [7, с. 467].

Почуття любові, як і будь-який емоційний прояв, «вільне» в тому сенсі, що не підконтрольне волі людини: «Любов подібна лихоманці, вона народжується і гасне без найменшої участі волі» [9, с. 373]. У філософських уявленнях про любов присутній гедонічний погляд на неї: «Кожна мисляча людина при думці про насолоду, яку може доставити йому присутність або відсутність якої-небудь речі, має ідею, звану нами любов'ю» [5, с. 281]. Зв'язок любові і негативних емоцій, особливо у випадку любові нерозділеної, цілком очевидний, любов – це пристрасть, страждання, проте негативні емоції вплетені й у цілком благополучну любов, яка виявляється вкрай амбівалентною: суб'єкт одночасно відчуває до об'єкта своєї пристрасті подяку як до джерела життєво важливих благ і ненавидить його як того, від кого він залежить, хто має над ним владу і може в будь-який момент позбавити його цих благ [3, с. 10].

Узагальнений прототип, семантична модель любові, побудована на основі аналізу уявлень про неї в науковому типі свідомості – в етичних і психологічних дослідженнях і словниках, виглядає наступним чином. Любов – це почуття, яке викликається у суб'єкта переживанням центрального місця цінності об'єкта в системі його особистісних цінностей за умови раціональної невмотивованості вибору цього об'єкта і його індивідуалізованості-унікальності. При цьому люблячий відчуває бажання отримати об'єкт у свою «особисту сферу» або зберегти його в ній, бажає йому добра і процвітання, готовий йти заради нього на жертви, піклуватися про нього, бере на себе відповідальність за його благополуччя, він знаходить в любові сенс свого існування і вищий моральний закон. У еротичній любові libido – статевий потяг – супроводжується каритативністю: співчуттям і жалем. Кохання – почуття мимовільне, спонтанне, «любвне» бажання блага і прихильності невиситимі. Виникнення любові пов'язане з красою об'єкта, зі стресовістю обстановки і наявністю в «алфавіті почуттів» суб'єкта знака для відповідної емоції. Кохання – почуття, що розвивається і вмирає, функціонування любові у людини залежить від природного і вікового ресурсу. Закоханість супроводжується у людини зміною погляду на світ і на коханого, а також депресивно-ейфорійними проявами. Любов сповнена антиномій: вона амбівалентна – включає в себе момент ненависті до свого партнера, разом з насолодою приносить і страждання, вона – результат вільного вибору об'єкта і крайньої від нього залежності. Вважається, що любов – найвища насолода і що її суть полягає в гармонії, взаємодоповненні.

Література

1. Бердяев Н.А. Метафизика пола и любви. Философия любви. Антология любви. Москва, 1990. Ч. 2. С. 384–478.
2. Гильдебранд Д. Метафизика любви. Санкт-Петербург, 1999. 361 с.
3. Casler L. Toward a re-evaluation of love. Symposium on love. N.Y.: Behavioral publications, 1973. P. 1–36.
4. Колесов В.В. Любовь. Исследования по древней и новой литературе. Ленинград, 1987. С. 266–272.
5. Локк Д. Сочинения: в 3 т. Москва : Прогресс, 1985. Т. 1. С. 78–582.
6. Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре. Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва : Прогресс, 1991. С. 117–123.
7. Сартр Ж.-П. Первичное отношение к другому: любовь, язык, мазохизм. Философия любви. Антология любви. Москва : Прогресс, 1990. С. 459–478.
8. Соловьёв В. С. Смысл любви. Философия искусства и литературная критика. Москва : Прогресс, 1991. С. 99–160.
9. Стендаль О любви. Собр. соч.: в 15 т. Москва, 1959. Т. 4. С. 357–574.

Аліса Гурчак

Науковий керівник – Микола Гуменний

Світоглядні позиції та стильові константи П. Куліша-художника

Коли розмірковуємо про національну своєрідність художнього мислення П. Куліша, то неодмінно звертаємося до народних витоків тих чи інших аспектів світогляду письменника. В даному разі йдеться про світовідчуття та світосприйняття як важливі джерела формування естетичних основ його творчості в цілому та стильові системи зокрема. Тож вивчимо, насамперед, психологічні, естетичні та філософські особливості відчуття і сприйняття П.Кулішем навколишнього світу, їх стилетворчу функцію.

Як мислитель і художник П. Куліш у пізнанні, а відтак і зображенні дійсності, виходив з ідеї природного розвитку явища, тобто вільного вияву і розвитку первісно закладених у ньому потенцій. Його міркування з цього приводу несуть у собі відсвіт давньоукраїнських народних міфологічних уявлень про існування людської душі, добро і зло, розвиваючи традиції та вчення українських філософів про серце як першооснову емоційно-чуттєвого пізнання, як синтез душі природи і душі людини. Зіставляючи у книзі «Хуторская философия и удаленная от света поэзия» наслідки освіченості, так би мовити, природної і

книжної, автор доходить висновку, який викликає в нього не лише щире й глибоке обурення, а й тверде переконання: вся система книжної освіти лише калічить людину, її розум і душу. Причину цього явища П. Куліш вбачав у ігноруванні школою однієї досить простої істини, суть якої полягає в тому, що дитина, приходячи до вчителя за першою буквою алфавіту, уже доведена до високого ступеня розумового і морального розвитку нашою спільною наставницею природою, від якої ми часто вириваємося у товариство штукарів, які називаються магістрами і докторами філософії. Ще глибше і всебічніше ідея природності розвитку та ролі в ньому душі і серця розроблена в «Листах до хутора».

П. Куліш не мислить іншого принципу, на якому б мало ґрунтуватися повсякденне буття людини, як принцип її самовираження. Але це можливе лише за умови повної гармонії людини і природи, людини і обставин, у яких вона живе. Першоджерелом такої гармонії є найтонші порухи людської душі і серця, які є не чим іншим, як відгуком на співзвучні їм у навколишньому світі предмети, події, явища. Таким чином, емоції, почуття, що народилися в душі і серці, ніби виходять у зовнішній світ, знаходячи в ньому свій подальший розвиток, конкретизацію. Коли ж внутрішнє єство особистості не знаходить цієї гармонії, цієї умиротвореності, які є основою морально-психологічного, душевного блага, то відбувається руйнація душі і серця, калічення вироблених ними моральних норм, духовних, естетичних та інших цінностей.

Природу естетики Шевченкового слова П. Куліш також вбачає у глибокому його психологізмі, в його суперечності та душевності, які викликали до життя людське горе і радість, болі, страждання й героїчну боротьбу українського народу. Своє серце автор «Кобзаря» настроїв на високий лад і думи, але не повторював їх, а широко «обняв Україну з її могилами кривавими, з її страшною славою і співану народну річ обернув на живопис того, що було й що єсть на Україні» [1, с. 258]. Тим-то, говорить П. Куліш, душа нашої народної поезії стала душею його музи, тим-то його слово «голосною луною розляглося усюди, де лилась наша кров, де лежать наші кості» [1, с. 258], тим-то усяке серце на Україні й поза її межами «од його співу стрепенулося» [1, с. 258]. Так на основі світосприйняття і світвідчуття Т. Шевченка гармонія внутрішнього єства його самого і внутрішнього єства народного слова, народних звичаїв стала і формою природного самовираження поета. Тим самим було вказано подальший шлях становлення нашої словесності, а саме – постійне відкриття в народних звичаях, народній думі, народному укладі життя вищої поетичної краси, історії нашого народного духу, отже й народного генія, продовження в них самого себе та нації в цілому.

Для ранніх творів митця властивий ліризм, так би мовити, анімістичного та демонологічного походження. Оповідання «Про те, від чого в містечку Воронежі висох Пішевців став», «Про те, що сталося з козаком Бурдюгом на зелені свята», «Огнений змії», «Коваль Захарко» та інші наскрізь пройняті вірою в існування душі, у можливість людей мати зносини з душами небіжчиків, в одушевленість навколишнього світу. Народнопоетичні уявлення про душу, демонів тут виступають формою вияву почуттів та переживань героїв, визначаючи особливості їх світосприйняття та ліризм художньої оповіді. Сільська дівчина Наталка, знахарка, козак Бурдюг хоч уже заявляють про себе як про особистості, усвідомлюючи свою самостійність у світі, але ще ніби не звикли до цієї самостійності. Світ їх думок, почуттів ще глибоко закорінений у природу, в народні вірування, з нею пов'язані. Навколишній світ вони ще ніби споглядають, вивчають його. Звідси перевага у поезиці згаданих творів зорової та рухової конкретики, описовість демонів, речей, їх одухотворення, звідси – виняткова роль фантазії.

Синтез реального і фантастичного – одна з найприкметніших ознак стильової системи раннього П. Куліша. Сприйняття явищ у такому ракурсі дає багаті можливості зіставлення, з допомогою якого внутрішній світ героїв, отже й ліризм художньої оповіді, виводиться з природного зв'язку героїв зі світом навколишнім.

Своєрідним продовженням цих пошуків стала поезія П. Куліша. Але тут маємо інші стилістичні принципи і засоби вираження ідеї природного розвитку, особливостей світвідчуття та світосприйняття. Для художнього мислення «Досвіток», «Хуторної поезії», «Дзвону» уже не властиві риси анімістичного світогляду та демонології, адже у творах цих збірок переважають реалістичні тенденції. Однак це зовсім не значить, що в них П. Куліш відійшов від художньо-естетичних засад ранніх творів. Якраз навпаки. Ліричний герой поезії П. Куліша так само сприймає світ душею і серцем, шукаючи на цій основі гармонії з ним. Він, звичайно, уже далекий від переконань у тому, що природа, речі і т. д. мають душу, що з нею можна мати якісь зносини, але природа емоційності тут тісним чином пов'язана з подібними уявленнями.

Так, наприклад, образ долі в поезії «З-за Дунаю» немає нічого спільного з демонологічними уявленнями про неї і постає як головна лінія життя, виражена в драматичному світосприйнятті ліричного героя. Його душу і серце непокоїть доля України, з якою пов'язав зміст усього свого життя. Емоційна палітра твору побудована на зміні картин буття українського народу, в основі яких народнописанні образи

вовків-сіроманців, яструбів, степових орлів та мотиви трагічної смерті то в зеленому байракові, то на полі бою, що трансформується в мотив долі розтерзаної України, яка стала здобиччю хижого ворога:

Ой ми тобі люблю
У вічі заглянем.
Твої очі-зорі
Із лоба достанем.

Годі прозирати
У далекі віки.
Голубити в серці
Надії великі [2, с. 46], –

заявляють лірично героєві орли та яструби, супроводжуючи його самотнього на чужую чужину, аби собі вільно було розпорядження славною Україною.

Джерело драматизму світовідчуття і світосприйняття тут, як бачимо, криється у невідповідності потреб серця обставинам реального буття. Серце прагне злагоди, умиротвореності, чужина стисла його до краю, але й рідний край привітав його не любов'ю і теплом, а темною ніччю, бо ж сам став руїною і кривавою раною. Не знайшовши для себе розлади на рідній землі, серце усамітнюється, проймається пекучим болем, що зумовлює перевагу сумовитих настроїв, розпачу, отже й образів, що уособлюють злі, ворожі ліричному героєві сили. Домінанти рідний край – чужая чужина тут виступають категоріями природного і протиприродного, волі і несвободи, визначаючи ідейно-естетичне навантаження кожного образу зокрема і твору в цілому.

Михайло Чарнишенко сприймав і відчував світ крізь призму непізаного добра, яким була для нього батьківська житейська мудрість. Любов батьків до сина, їх мудрі поради він розумів як обмеження його свободи і волі. То ж гармонії з навколишнім світом герой шукав не в народних традиціях моралі та етики, не в народній мудрості, уособленням якої виступають у повісті батьки, а поза їх межами, тобто там, де цієї гармонії і не могло існувати. Тому-то його внутрішній світ позначений печаттю печалі та суму, тому-то П. Куліш і зображає його своєрідним антиподом Катерини, Щербини, Середи та інших героїв, які живуть і діють у своєму природному лоні, тож і почувують себе вільними, перебуваючи у гармонії з обставинами повсякденного буття.

Цілковитою протилежністю Михайлові Чарнишенку є Маруся Богуславка з однойменної поеми. Вона, як і фольклорний її прототип, усіма своїми почуттями прив'язана до батьківської родини, до України. Цим і визначається її світосприйняття і світовідчуття. Ота схильність до малих інтимних груп, ота потреба материнської турботи про інших, культ матері властиві українській народній психології, виносять її на вищу хвилю змагань за свою долю.

В поемі П.Куліша Маруся Богуславка також сприймає світ крізь призму національної ідеї. Доля козаків, батька й матері, коханого Левка і матері-України – ось навколо чого обертається все коло її думок, ось у чому її душа і серце знаходять повноту свого вияву, адже без них немає свободи, немає того природного стану, за якого людина може дихати на повні груди, відчути себе власне людиною. Тому, будучи відірваною від рідного краю, тепла отчої хати, Маруся творить на чужині свій мікросвіт, який кожною деталлю нагадує їй Україну. Під час зустрічі з матір'ю вона спростовує думку про те, що має султана за свого чоловіка, що чистим, непорочним серцем молиться християнському Богові.

Безмежність часу і простору, вчуття в них надає романтичного забарвлення сюжету і в поемі «Маруся Богуславка» та драмі «Байда, князь Вишневецький». Герої цих творів не змогли реалізувати себе повністю за тих обставин, у яких жили. Тому автор виводить їх за межі цих земних обставин і уже тим самим оповиває їх ореолом величності та святості і такими виводить на межу вічності, за якою – безсмертя української ідеї, національного духу, отже й самого народу.

Література

1. Куліш Пантелеймон. Твори: в 2 т. Київ : Дніпро, 1989. Т. 2. 588 с. 2. Куліш П. Твори. Харків-Київ : Література і мистецтво, 1930. Т. 1. 384 с. 3. Плачинда Сергій. Словник давньоукраїнської міфології. Київ : Укр. письменник, 1993. 62 с.

Надія Павлюк, Аліна Стоянова

Поетикальні особливості монологічного мовлення у романах І. Франка «Для домашнього огнища» та «Основи суспільності»

В епоху гуманізації та відродження національної культури розгляд проблеми функціонування монологу в усіх сферах діяльності людини стає все більш актуальним. Свідоме життя людини можна розглядати як послідовність і сукупність промов, якісного чи неякісного мовлення, від чого залежить її доля і доля всього суспільства.